

І. П. Гаравая-Бязлепкіна
Цэнтр даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі

УДК 811.161.3'25"19"

**МАСТАЦКІ ПЕРАКЛАД З НЕБЛІЗКАРОДНАСНЫХ МОЎ
У БЕЛАРУСКІМ ЛІТАРАТУРНЫМ ПРАЦЭСЕ ПАЧАТКУ XX СТ.**

Ключавыя словы: мастацкі пераклад, “нашаніўцы”, М. Багдановіч, В. Ластоўскі, нацыянальнае адраджэнне

Разглядаюцца асаблівасці развіцця беларускага мастацкага перакладу з неблізкароднасных моў у пачатку XX стагоддзя як неад’емнай часткі агульнага літаратурнага працэсу. праз прызму перакладчыцкага складніка прасочваецца сувязь нацыянальна-адраджэнскіх ідэй “нашаніўцаў” і наступнага за імі пакалення перакладчыкаў – “маладнякоўцаў” і “ўзвышэнцаў”.

I. P. Haravaya-Biazlepkina
Center for Belarusian Studies of culture, language and literature
of the National Academy of Sciences of Belarus

**ARTISTIC TRANSLATION
FROM NON-CLOSELY RELATED LANGUAGES
IN THE BELARUSIAN LITERARY PROCESS
OF THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

Key words: artistic translation, “nashaniutsy”, M. Bahdanovich, V. Lastousky, national revival

The peculiarities of the development of belarusian artistic translation from non-closely related languages in the early 20th century are considered as an integral part of the general literary process. through the prism of the translation component, the connection between the national-revival ideas of the “nashaniutsy” and the next generation of translators - the “maladniakoutsy” and the “uzvyshentsy” – can be traced.

У пачатку XX ст. мастацкі пераклад на беларускую мову не быў масавай з’явай і ажыццяўляўся пераважна са славянскіх моў. Азнямленне з заходнееўрапейскай спадчынай адбывалася ў асноўным апасродкавана – праз руска- або польскамоўныя пераклады [13, с. 4]. Так, напрыклад, Янка Купала ў адным з лістоў да Л. Клейнбарта адзначаў, што з замежнай літаратуры на яго вялікае ўражанне зрабілі творы Д. Байрана, У. Шэкспіра, Ф. Шылера, М. Сервантэса, Ё. Гётэ, К. Гаўптмана [12, с. 268], з якімі ён, верагодна, знаёміўся праз пераклады на рускую, польскую, украінскую

мовы. Невысокі перакладчыцкі рэйтынг твораў заходнееўрапейскіх літаратур у пару “нашаніўства” можна часткова патлумачыць тым, што вывучэнне моў раманскага і германскага паходжання не было тады шырока распаўсюджаным.

Разам з тым, сітуацыя паступова мянялася. І ў гэтым працэсе адным з самых яркіх прадстаўнікоў быў М. Багдановіч. Ён займаў выгаднае становішча сярод паэтаў-сучаснікаў, што, у прыватнасці, і адзначалася даследчыкам літаратуры М. Піятуховічам: “Большая частка поэтаў Беларусі набыла развіццё шляхам самаадукацыі, <...> зусім інакш склаўся жыццёвы лёс М. Багдановіча. Ён атрымоўвае сыстэматычную адукацыю, набывае веду амаль што ўсіх эўропэйскіх моваў, грунтоўна знаёміцца з творамі корыфэяў сусветнай літаратуры. У якасці эпіграфаў да сваіх твораў наш poeta часта прыводзіць у арыгінале выпіскі з Дантэ, Нуго, Вэрлена, Гейнэ, Пушкіна, Брусава і інш. Гэтак шырок быў літаратурны кругавід М. Багдановіча” [7, с. 92].

Менавіта М. Багдановіч быў першым з тых, хто паслядоўна, з 1909 г., друкаваў у газеце “Наша Ніва” ўзоры італьянскай, нямецкай, французскай вершатворчасці. Пісьменнік добра разумеў значэнне перакладу для адраджэння маладой беларускай літаратуры, калі ў 1915 г. пісаў: “Намагаючыся зрабіць нашу паэзію не толькі мовай, але і духам і складам твораў шчыра беларускай, мы зрабілі б цяжкую памылку, калі б кінулі тую вывучку, што нам давала светавая (найчасцей еўрапейская) паэзія. Гэта апошняя праца павінна ісці поўным ходам. Было б горш, чым нядбальствам, нічога не ўзяць з таго, што соткі народаў праз тысячы год сабралі ў скарбніцу светавой культуры” [1, с. 349].

Чытаючы спадчыну М. Багдановіча, можна зрабіць высновы, што ён быў добра знаёмы з творчасцю таго ж Д. Байрана не толькі па рускамоўных перакладах М. Лермантава, але і па ўкраінскіх адпаведніках. У прыватнасці, у літаратуразнаўчых назіраннях пісьменніка сустракаем згадкі пра пераклады з Д. Байрана ў І. Франко і У. Самійленкі. Акцэнтуючы ўвагу на матывах адзіноты, смутку ў творчасці М. Лермантава, М. Багдановіч разглядаў іх як байранічныя, якія Лермантаў, на думку М. Багдановіча, мусіў перамагаць: “Але я не буду спыняцца на іх. Бо, адкуль даведацца, што мы тут маем – шчырае пачуццё або модную позу?” [1, с. 318]. Заўважым, што менавіта ў “пазёрстве” абвінавачваліся сваімі сучаснікамі англійскія паэты эпохі рамантызму – Д. Байран, П. Шэлі, У. Вордсварт, С. Колрыдж. З англамоўных аўтараў М. Багдановіч, магчыма, не перакладаў не столькі таму, што не валодаў мовай арыгінала, колькі ў сувязі з тым, што эстэтыка “новапарнасаўцаў” і “праклятых” паэтаў, да якіх пераважна і звяртаўся перакладчык, была для яго значна бліжэй.

У творчай дзейнасці В. Ластоўскага – гісторыка, празаіка, паэта, рэдактара і мемуарыста – мастацкі пераклад займаў менш прыкметнае

месца, чым у М. Багдановіча. Аднак, з пункту гледжання гісторыі перакладу, яго эпізадычныя публікацыі твораў славянскага і асабліва заходнееўрапейскага паходжання ў “нашаніўскі” перыяд сведчылі пра якасны зрух у станаўленні і развіцці нацыянальнай традыцыі мастацкага перастварэння.

І калі разглядаць “нашаніўскі” перыяд як “унутраны” рост мастацкай думкі, што ажыццяўлялі выхадцы з сялян, самавукі, а прыход М. Багдановіча ў пераклад як “вонкавы”, з улікам атрыманай ім адукацыі і абазнанасці ў сусветнай класіцы, то постаць В. Ластоўскага-перакладчыка для нас цікавая як прыклад арганічнай эвалюцыі нацыянальнай літаратуры і зварот яе на пэўным этапе свайго адраджэння да твораў сусветнай літаратуры.

Да нядаўняга часу ў даследаваннях, прысвечаных постаці пісьменніка, не акцэнтаваўся ўнёсак Ластоўскага-перакладчыка, тады як засваенне іншаземных твораў складала значную частку яго адраджэнскай праграмы. Нават бачыцца шчыльная сувязь паміж разгортваннем пісьменнікам дыскусіі аб шляхах развіцця літаратуры і пачаткам перакладу іншамоўнай класікі, бо, як справядліва заўважыў літаратуразнаўца І. Чарота: “Зварот да іншанацыянальных узораў часцей за ўсё выклікаецца парушэннем традыцый сваіх, калі ўзнікае цяга змяніць існуючую нарматыўнасць” [10, с. 13].

Тэндэнцыя да абнаўлення традыцыі выявілася і ў працы В. Ластоўскага над слоўнікамі. Напрыклад, “Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік”, на думку даследчыкаў, сам па сабе з’яўляецца творам мастацкай літаратуры з рысамі традыцыйнай для еўрапейскай культуры філасофска-інтэлектуальнай прозы [6, с. 19]. Менавіта ў час працы над перакладнымі слоўнікамі В. Ластоўскі і сам шмат перакладаў. У газеце “Гоман”, пазней у часопісе “Крывіч” ён змясціў свае пераклады з польскай мовы: “У зімовы вечар: Сцэна з сялянскага жыцця” Э. Ажэшкі, жарт “Як яны жаніліся” Л. Валоцкага, апавяданне “Спалгіны” Т. Тэтмаера, гістарычную паэму XVII ст. “Лісоўшчыкі”, пераклады з рускай – “Борывой”, “Чужое гора”, А. Талстога. Акрамя таго, яму належаць пераклады казак “Сьвінапас”, “Каралеўна на гарошыне” Г. Андэрсена, легенды “Страхапалох”, апавяданняў “На паліцэйскай варце”, “Мы ўсе трое – адно” Р. Кіплінга, “Вучыцель” О. Уайльда, “Нарысы” Р. Тагора, “Аб справядлівасці” Б. Мэона, “Афорызмы” Г. Гаўптмана ды інш. Калі звярнуць увагу на рэпрэзентацыю іншамоўнай класікі ў часопісе “Крывіч”, то за адзін толькі 1923 г. апроч многіх з пералічаных перакладаў В. Ластоўскага сустракаюцца перастварэнні з літоўскай, фінскай, эстонскай і нямецкай моў у перакладзе Г.Л., Г. і Ж, М-кач ды інш. Бясспрэчна, адкрытасць выдання да сусветнай літаратуры адлюстроўвала перш за ўсё погляды рэдактара часопіса.

Ірландскае паходжанне асобных твораў (стараірландскія легенды, апавяданні О. Уайльда), нагадвае пра тагачасныя кантакты беларусаў з ірландцамі і тое асаблівае месца, што займала хроніка падзей у Ірландыі на старонках газет “Наша Ніва”, “Томан”, у часопісе “Крывіч” і іншай перыёдыцы. Увага да геаграфічна аддаленай ад нас краіны ўзнікала ў выніку кантактных сувязей Беларусі і Ірландыі: захаваліся звесткі пра першае спатканне беларускіх дзеячаў з ірландцамі ў 1905 г. (заўважым, што першы праявіны пераклад з англійскай мовы на беларускую якраз і пачынаўся публікацыямі дзвюх казак О. Уайльда ў перастварэнні Ф. Умястоўскага яшчэ ў 1905 г.), тады ж ірландскія газеты са спачуваннем закраналі беларускае пытанне ў сувязі з сусветнымі падзеямі. Не перапыніліся сацыякультурныя ўзаемасувязі і пазней: у 1923 г. у часопісе “Крывіч” была змешчана нататка “Ірляндцы спагадаюць беларусам” [2, с. 60], у Вільні выйшлі “Ірландскія народныя казкі” С. Макмануса ў перакладзе Добрага Карліка [5, с. 12]. Узаемацікавасць краін вынікала з іх унутранага гістарычна-культурнага падабенства, іх аб’ядноўвалі агульныя задачы адраджэння, адкрытасць нацыянальнага пытання.

З ірландскай літаратуры В. Ластоўскі пераклаў стараірландскую легенду “Страхапалох” і апакрыфічнае апавяданне “Вучыцель” [9, с. 5] (“The Master”) О. Уайльда, якое і разгледзім ніжэй. У апокрыфе распавядаецца, як Іосіф Арымафейскі, патаемны вучань Хрыста, сустрэў юнака, які плакаў і сумаваў аб тым, што ён пераўтвараў вадзі ў віно, карміў галодных, уздымаў памерлых, рабіў тое ж, што і Настаўнік, але яго ўсё адно не ўкрыжавалі. Перакладчык унёс змены ў гістарычна-рэлігійны кантэкст іншакаду, лакалізаваўшы месца дзеі заменай асобы апостала Іосіфа Арыматэйскага (*Joseph of Arimathea*) на Язэпа Арыматэйчыка. У астатнім пераклад Влада амаль даслоўны. Асабліва сцю перастварэння з’яўляецца ўвядзенне Ластоўскім пласта “самаістай” лексікі: *Hish air wast the colour of honey* - **Барвы мёду** былі яго валасы; *setashes* (*нопел, прах, пыл*) *as a crown* – замест кароны насыпаў валасы **порсыцю зямельнай**; *I have healed the leper* – **гаіў струпаватых** і г.д.

“Абеларушванне” замежных твораў у Ластоўскага было наўмысным прыёмам. У гэтым выпадку дакладнасць перадачы асабліва сцей арыгінала адыходзіла на другі план. Пераклад з еўрапейскіх літаратур Ластоўскім ажыццяўляўся пераважна праз рускую мову. Напрыклад, цалкам відавочная крыніца верша “З Мікеля Анджэлье”: У В. Ластоўскага: *Маўчы, прашу цябе, не важ мяне будзіць! / У гэты век, такі праступны і бязстыдны, / Ня жыць, ня чуць, які то быў бы лёс завідны!? / Прыемна спаць, а камянем ўсё-ж лепей быць* [3, с. 4]. У Ф. Цютчава: *Молчи, прошу тебя, не смей меня будить. / О, в этот век, преступный и постыдный, / Не жить, не чувствовать – удел завидный... / Отраднo спать, отрадней камнем быть* [8, с. 174].

Калі ў праявічым перакладзе творы-пасярэднікі дазваляюць захаваць больш-менш аб'ектыўны малюнак першакрыніцы, то паэтычны пераклад з перакладу часцей пераўтвараецца ў твор “па матывах”. Напрыклад, першы імператыўны рускі радок верша і адпаведны, але ўжо клічны, беларускі ўзыходзяць да італьянскага радка: *però nonmidestar, deh, parlabasso* (літаральна: “аднак, не будзіце мяне, ах, размаўляйце ціха”).

Ідэі В. Ластоўскага-перакладчыка ў многім адпавядалі ідэям М. Багдановіча. Узгадаем хаця б іх сугучныя развагі пра іншы бок міжкультурных сувязей: “Трэба і нам, беручы чужое, калі-нікалі даць нешта сваё. А свайго, як мы бачым, мы давалі меней, чым маглі” (М. Багдановіч) [1, с. 349] і В. Ластоўскі: “але і на чужыне будучы, кожны беларус павінен добра знаць сваю мову, сваю геаграфію, гісторыю, мастацтва, літаратуру, словам, усё жыццё, каб <...> годна заступаў і абараняў наш народ, дзеля яго добра працаваў, ды каб добра аб ім інфармаваў чужынцаў” [4, с. 28].

Такім чынам, М. Багдановіч і В. Ластоўскі былі першымі, хто ў пачатку XX стагоддзя свядома звярнуўся да ўзораў заходнееўрапейскай літаратуры, тым самым распачаўшы новы этап у мастацкім перакладзе. Самабытнасць перакладчыцкага развіцця выявілася і ва ўзнаўленні твораў ірландскай літаратуры, што адбывалася пад уплывам беспасярэдніх стасункаў краін з падобнымі гістарычнымі лёсамі. Нацыянальна-адраджэнскія ідэі, што адлюстраваліся ў творчай практыцы як М. Багдановіча, так і В. Ластоўскага, сталі блізкімі наступнаму пакаленню перакладчыкаў – “маладнякоўцам” і “ўзвышэнцам”. Акрамя таго, што “ўзвышэнцы” перанялі “крывіцкую” ідэю “нашаніўцаў” (шырэй разгарнулі перакладчыцкую дзейнасць, актуалізавалі праблемы абнаўлення літаратурнай мовы), яны, як годныя прадаўжальнікі папярэдніх традыцый, мелі на мэце стварэнне ўзвышша беларускай літаратуры, “якое ўгледзяць вякі і народы” [11, с. 170].

Літаратура

1. Багдановіч М. Выбраныя творы. / Уклад. С. Забродскай, Э. Золавай і інш. Уступ. Словы Н. Гілевіча і А. Бяляцкага. – Мн. : Беларускі кнігазбор, 1996. – 494 с.
2. Ірляндцы спагадаюць беларусам // Крывіч. – 1923. – № 1. – С. 60.
3. Ластоўскі В. “З Мікеля Анджэлье” // Крывіч. – 1923. – № 5. – 65 с.
4. Ластоўскі В. Што трэба ведаць кожнаму беларусу. 3-е выд. Пашырыў Я. Найдзюк. – Мн.: Перавыд. Т-ва беларус. мовы імя Фр. Скарыны, 1991. – 30 с.
5. Мальдзіс А. Уступнае слова // Беларусіка. – Мн. : Беларускі кнігазбор, 2000. – Кн. 14. – С. 3 – 13.
6. Пацюпа Ю. Моўная ўтопія Ластоўскага як славянская трансфармацыя футурызму // Крыніца. – 1994. – №8. – С. 12 – 22
7. Пятуховіч М. Максім Багдановіч як поэт імпрэсіяністы // Палымя. – 1923. – № 7 – 8. – С. 92 – 99
8. Тютчев Ф. И. Сочинения: в 2-х т. / Ф. И. Тютчев. – М. : Худ. лит., 1984. – Т. 1. – 495 с.

9. Уальд О. Вучыцель // Крывіч. – 1923. – № 4. – 65 с.
10. Чарота І. Мастацкі пераклад на беларускую мову (Асновы тэорыі і практычныя рэкамендацыі): Вучэб. дап. па курсу “Тэорыя і практыка перакладу” / І. Чарота. – Мн. : Белдзяржуніверсітэт, 1997. – 46 с.
11. Тэзісы да пытання аб утварэнні “Узвышша” // Узвышша. – 1927. – № 1. – С. 168 – 170.
12. Купала, Я. Збор твораў : у 7 т. / Янка Купала. – Мінск : Маст. літ., 1976. – Т. 7 : Пераклады п’ес. Публіцыстыка. Пісьмы. Летапіс жыцця і творчасці. – 1976. – 694 с.
13. Замежная літаратура на беларускай мове (1964–1974) : бібліягр. паказ. / склад. Л. М. Бабкова ; навук. рэд. В. П. Рагойша. – Мінск : Дзярж. б-ка БССР імя У. І. Леніна, 1980. – 274 с.

Г. А. Гладкова

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава
УДК 373.5.016:821.161.3:808.5

РАЗВІЦЦЁ МАЎЛЕННЯ ВУЧНЯЎ НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў X–XI КЛАСАХ

Ключавыя словы: развіццё маўлення, маўленчая культура, сачыненне, водгук, рэцэнзія, эсэ, сродкі мастацкай выразнасці.

У артыкуле разгледжаны метадычныя прыёмы, якія спрыяюць развіццю маўлення вучняў на ўроках беларускай літаратуры ў старэйшых класах. Звяртаецца ўвага на прынцыпы работы па ўзбагачэнні маўлення вучняў, праводзіцца параўнальны аналіз найбольш запатрабаваных відаў пісьмовай дзейнасці (водгук, рэцэнзія, эсэ).

Н. А. Hladkova

Vitebsk State University named after P. M. Masherov

SPEECH DEVELOPMENT OF STUDENTS IN BELARUSIAN LITERATURE LESSONS IN GRADES X–XI

Key words: Speech development, speech culture, composition, review, review, essay, means of artistic expression.

The article discusses methodological techniques that contribute to the development of students' speech in the lessons of Belarusian literature in high school. Attention is drawn to the principles of work on enriching students' speech, a comparative analysis of the most popular types of written activity of students (review, review, essay) is carried out.

Камунікатыўныя ўменні і навыкі вучняў – неабходны падмурак іх паспяховай сацыялізацыі, а таксама паказчык эфектыўнасці зносін у розных сферах грамадскага жыцця. Уменне правільна будаваць